

U prvom prilogu (*Le suppliche a Venezia*, 289.-311.) autor pomno raščlanjuje molbe i zahtjeve arsenalotta raznovrsnih djelatnosti i vrsta službe, upućene nadležnim magistraturama u razdoblju XVII. stoljeća. Molbe su zoran prikaz tegetnosti djelovanja i življenja pod okriljem državnog nadzora, svjedočanstvo o socijalnom statusu, (ne)imućnosti, materijalnoj kulturi i standardu arsenalotta (među kojima izrijeком spominje i niz hrvatskih useljenika). U drugom prilogu (*Organizzazione della forza lavoro dell'Arsenale alla metà del Seicento*, 313.-317.) shematski je prikazana hijerarhija vlasti i uprave u arsenalu u XVII. stoljeću. Na kraju knjige nalaze se autorove zahvale (319.-320.), popis korištenih vrela i literature (321.-334.) te kazala osobnih imena i zemljopisnih pojmova (335.-339.).

Djelo Roberta J. Davisa neprijeporan je prinos poznavanju povijesti arsenalotta - središnjeg ljudskog potencijala i glavnih obnašatelja temeljnih proizvodnih djelatnosti u mletačkoj ratnoj industriji kroz prošlost. Iako se autor nije podrobnije pozabavio udjelom, brojnošću i značajem pojedinih nacionalnih skupina djelatnih u arsenalu (među kojima su Hrvati imali osobito zapaženo mjesto), knjiga je vrijedno pomagalo za nove spoznaje o svakodnevnom životu jedne značajkama prepoznatljive i zasebne društvene skupine u zlatno doba povijesti Prevedre Republike.

Lovorka Čoralić

Enver Imamović, *Historija bosanske vojske* (Sarajevo, 1999.) 325 str.

Imamovićevu *Historiju bosanske vojske* tiskao je isti izdavač koji je 1998. g. objavio i njegovu knjigu *Porijeklo i pripadnost stanovništva Bosne i Hercegovine*.¹ Tom je knjigom grupacija kojoj je već Imamović dulje glasnogovornikom, otvoreno pozvala na eliminaciju neislamskih naroda (ponajprije Hrvata i Srba) iz Bosne i Hercegovine, a na što je ukazivano u više navrata².

Cilj i posljednje Imamovićeve knjige potpunosti je prethodnom. Tobožnjim dokazivanjem kontinuirane borbe Bosanaca (čiji su dakako neposredni potomci Bošnjaci-muslimani) za obranu nezavisnosti Bosne i Hercegovine "od prije 600, 700, 900 i 1000

¹ Dr. Enver IMAMOVIĆ, *Porijeklo i pripadnost stanovništva Bosne i Hercegovine*, ART 7, Sarajevo, 1998.

² Mladen ANČIĆ, *Bosna od Omiša do Igala?! ili Kako razmišlja bosanskomuslimanska inteligencija. Neum i bosansko primorje*, (Grupa autora), Vojna biblioteka - Press centar Armije BiH, Sarajevo, 1994. *Croatia Christiana Periodica. Časopis Intituta za crkvenu povijest Katoličkog bogoslovnog fakulteta u Zagrebu*, 36 (1995.) 110.-115.; Fra Ignacije GAVRAN, *Čiji su bosanski krstjani?*. *Kalendar Svetoga Ante* 1997., "Svjetlo riječi", Livno (Sarajevo), 1997., 41.-50.; Ante ŠKEGRO, *Eliminacija Hrvata (i Srba) iz Bosne i Hercegovine na pseudoznanstveni način. Bosna franciscana*, VI/10 (1998.) 216.-236.; isti, Dr. Enver Imamović, *Porijeklo i pripadnost stanovništva Bosne i Hercegovine*, "ART 7", Sarajevo 1998., 115. str. + 33 sl. Naklada 1.000 primjeraka. *Povijesni prilozi* 17 (1998.) 308.-330.; isti, *Eliminacija Hrvata (i Srba) iz Bosne i Hercegovine na pseudoznanstveni način. Hrvatska misao* III/11-12 (1999.) 317.-338.; isti, *Kad ozeleni Bosna. Obavijesti Hrvatskog arheološkog društva* XXXI/1 (1999.) 137.-142.; isti, *Čiji je kralj Stjepan Tomašević? Crkva na kamenu* XX/12 (229) 1999., 13.

godina” podvlači se i ovdje kako su Bosna i Hercegovina u biti baština isključivo bosanskoga, tj. bošnjačko-muslimanskog naroda. S obzirom da su svi drugi, po već ranije iznesenom Imamovićevu mišljenju, u Bosni i Hercegovini stranci³ oni na te zemlje ni nemaju pravo, barem ne povijesno. U suprotnom je tu bosanska vojska koja prostora Bosne i Hercegovine, naravno u granicama koje su zacrtali pobornici Velike Bosne, kontinuirano brani još od velike egejske seobe iz 12. st. pr. Kr. do 1999. g. Imamović je uvjeren, što je uostalom vidljivo i neprestanim citiranjem sebe samoga, da je prethodnim publikacijama (Korijeni Bosne i bosanstva,⁴ Porijeklo i pripadnost stanovništva Bosne i Hercegovine te prilozima Prostor Bosne i Hercegovine u prethistoriji i antici⁵ i Korijeni kulturno-vjerskih odnosa Bosne i Hercegovine i Irana⁶ i dr.), dokazao kontinuitet bosanskog naroda kroz to razdoblje pa je logično dokazivanje i istovrsnog kontinuiteta vojske koja pripada tom istom narodu. Glavnina stranica Historije bosanske vojske odnosi se na osmanlijsko razdoblje (str. 53-303), iz čega je vidljivo da autor u posljednje desetljeće rapidno evoluirao od eksperta za antiku, preko “stručnjaka” za srednji vijek i osmansko odnosno najnovije vrijeme. Unatoč činjenici, potvrđenoj i stranicama ove knjige, da ne poznaje ama baš nikakvu izvornu građu, tobože se na nju neprestano poziva dakako bez navoda bilo kakvih fondova odnosno izvorne građe. Imamović zapravo ne poznaje niti najosnovnije činjenice, poput imena osoba na koje se tobože poziva. Tako primjerice istaknutog bosanskog franjevca fra Filipa Lastrića Očevca (1700.-1783.) naziva fra Ilijom Lastrićem (str. 216), a ustanak u Bosni (1875.-1878.) naziva “seljačkim ustankom u Hercegovini” (str. 219).

Historija bosanske vojske, kao uostalom ni njezin autor, ne bi ni bili vrijedni bilo kakva osvrtu da se ne predstavlja službenom monografijom Vojske Bosne i Hercegovine, sastavnicu koje čine i oružane postrojbe Hrvata u Bosni i Hercegovini, te da u knjizi ne dominiraju ksenofobični, ponajprije antihrvatski (ali i antisrpski) te antikatolički stavovi, a da se etničkoj zajednici u kojoj je ponikao njezin autor kontinuirano pripisuje milenijsko genocidno iskorjenjivanje, uglavnom od Katoličke crkve te tu i tamo od Srba. Imamović se u ovoj knjizi neprestano napinje žigosati i najmanje nasilje nad islamiziranim pučanstvom Bosne i Hercegovine (u čemu kad govori istinu - koje je najmanje na njezinim stranicama - zaista ima pravo), a niti slova ne bilježi primjerice o

³ Dr. Enver IMAMOVIĆ, Porijeklo i pripadnost stanovništva Bosne i Hercegovine, 39.-40.

⁴ Isti, Korijeni Bosne i bosanstva. Izbor novinskih članaka, predavanja sa javnih tribina, referata sa znanstvenih skupova i posebnih priloga. “UNESCO”, “EUROPEAN Cultural Foundation” (Amsterdam), “Council of Europe”, “Communautes Europeennes”, “The Swedish Association of Publishers”, “Causes Communes Belgique”, “Festival Sarajevo”, Sarajevo, svibanj 1995.

⁵ Isti, Prostor Bosne i Hercegovine u prethistoriji i antici. Bosna i Hercegovina od najstarijih vremena do kraja Drugog svjetskog rata. I. izdanje, “Štab Vrhovne komande Oružanih snaga Republike Bosne i Hercegovine”, Sarajevo, 1994.; II. izdanje “Bosanski kulturni centar”, Sarajevo, 1998., 13.-41.

⁶ Isti, Korijeni kulturno-vjerskih odnosa Bosne i Hercegovine i Irana. Bosna i Hercegovina i svijet. Sarajevo, 1996., 47.-54.

⁷ Sefer HALILOVIĆ, Lukava strategija, “Maršal d.o.o PJ ‘Matica Sandžaka””, Sarajevo, 1997., 111.-119.; Ratni zločini muslimanskih vojnih postrojbi nad Hrvatima Bosne i Hercegovine. “CPD”, Sarajevo, 1997.; Ivica MLIVONČIĆ, Zločin s pečatom. Genocid i ratni zločini muslimansko-bošnjačkih snaga nad Hrvatima BiH 1992.-1994., “Centar za prikupljanje dokumentacije i obradu podataka o Domovinskom ratu”, Mostar-Split-Zagreb, 1998.; Dossier. Zločini muslimanskih postrojbi nad Hrvatima u BiH od 1992. do 1994., “Centar za istraživanje i dokumentaciju Mostar”, Mostar, 1999.

zločinima pripadnika postrojbi bosanskih muslimana tijekom Drugog svjetskog rata odnosno Domovinskog rata,⁷ iako knjigu završava sa 1997. godinom. Imamović je u potpunosti preskočio razdoblje Drugog svjetskog rata, pa će čitatelj koji se bude koristio njegovom knjigom zaključiti kako zapravo tog rata nije ni bilo ili u najmanju ruku kako taj rat i "nije bio naš rat" upravo onako kako je vodeći bošnjačko-muslimanski lider izjavljivao i na početku srpske agresije na Bosnu i Hercegovinu (rujan 1991.). Imamović se naravno ne osvrće ni na postrojbe bosanskih muslimana koje su bile u službi nacističkih režima tijekom Drugog svjetskog rata, primjerice na 13. SS diviziju;⁸ 373. legionarsku diviziju 'Tigar'; 369. legionarsku 'Vražju diviziju' odnosno 392. legionarsku 'Plavu diviziju' i dr.

Ni ova knjiga, kao uostalom i sve Imamovićeve knjige iz posljednjeg desetljeća, ne može bez falsifikata. Što primjerice reći na njegovo predstavljanje konjanika s japodskih urni iz Založja kod Bihaća (sl. 1.) kao najranijih bosanskih ratnika (str. 24.), odnosno velikog vojvode Hrvoja Vukčića Hrvatinića (oko 1360.-1416.), kojem redovito valjda zbog asocijacije na hrvatstvo izostavlja posljednji dio imena, kojeg promovira u "general bosanske vojske" (sl. 2.) i vodećeg borca protiv hrvatstva u Bosni i Hercegovini (str. 31.; 32.), odnosno bosanskog franjevca Antuna Kneževića kao "oca suvremenog bošnjaštva" (216.). Do kamo ide Imamovićeva odstupanja od profesije vidi se i iz činjenice da u okršajima Osmanlija s Hrvatima i Mađarima osmanlijsku vojsku redovito poistovjećuje isključivo s Bosancima odnosno s vojskom bosanskih muslimana. Tako primjerice čini u pričama o bitkama na Krbavskom polju (str. 59.-60.), Mohaču (str. 64.), pod Siskom (str. 71.-72.), o Kandijskom ratu (str. 73., 77.), Bečkom ratu (str. 73.-75.), bici "kod Lugoša" (str. 78.), pod Banjalukom (str. 88.-94.) itd. Naravno Imamović je ponajprije fasciniran "učincima" te vojske, poput primjerice odrubljenom glavom ugarskog kralja "na kojoj je još uvijek stajala kruna (sic!)" odnosno cjelodnevnom i cjelonoćnim nošenjem Dunava pored Beograda i Smedereva "leševa mađžarskih vojnika" (str. 64.), "hrpom odsječenih glava pobjeđenih neprijatelja" (str. 65.) i dr. Očito Imamoviću nikakva opomena nisu bili, ne samo ti događaji, nego ni Višegrad i Foča 1942. g. kao niti Srebrenica 1995. g. Unatoč toga Imamović, kao što je vidljivo i iz same posvete njegove knjige, sanja neke nove ratove.

Iako su i do sada pisanja Envera Imamovića bila popraćena svakovrsnim iznenađenjima, ovaj put je i samog sebe nadmašio busanjem u prsa onim čime se svaki normalan čovjek ne samo da ne hvali nego ga se i stidi. Tako primjerice, govoreći o prodoru austrijskog vojskovođe Eugena Savojskog 1697. g. u Sarajevo, na str. 80. piše: "o opljačkanom bogatstvu po kojem je Sarajevo bilo nadaleko poznato" (podvukao A. Š.). Slaveći slom Prvog srpskog ustanka s gotovo dvjesto godina zakašnjenja, Imamović je ushićen činjenicom kako je "Ostalo (je) zapisano i to da su nakon tih pobjeda Bosanci doterali iz Srbije ogroman plijen, i to toliki da su dugo vremena svi putevi bili zakrčeni stokom i zarobljenicima koje su gonili u Bosnu" (podvukao A. Š.) (str. 112.-113.). Unatoč toga što se busa u prsa slavom svojih tobožnjih predaka, Imamović se ne libi okarakterizirati ih "Bošnjacima mahnitim junacima" (str. 179.) odnosno "jogunastim Bosancima" (str. 181.). Stoga ne iznenađuje činjenica da poštovanja nema ni prema drugima, osobito ne prema Hrvatima i Srbima - koje uglavnom "časti" nazivima "vlasi", "rkači" i dr. i spram kojih na više stranica izbija njegova gotovo patološka mržnja (str. 109.-115.). Hrvati-katolici "počašćeni" su i atributima poput "domaći izrodi" (str. 266.) "pljačkaši kuća Bosanaca" (tj. bosanskih muslimana) (str. 90.) i dr.

⁸ Enver REDŽIĆ, *Muslimansko autonomaštvo i 13. SS divizija*, "Svjetlost", Sarajevo, 1987.

Inače, Imamovićeva Historija bosanske vojske zapravo vrvi senzacijama kojima bi se trebali nadahnjivati vojnici Federacije Bosne i Hercegovine, od kojih navodimo samo neke kao primjerice: tobožnji dvoboj bana Kulina (1180.-1204.) i bizantskog cara (str. 31.); zašivanje slavonskog bana Pavla Čupora od Moslavine od strane Hrvoja Vukčića Hrvatinića u volovsku kožu (iako je Ludovik Thallóczy gotovo pred stotinu godina nedvojbeno dokazao kako se radi o legendi);⁹ o Bosancima kao gardistima mletačkih duždeva (str. 36.); o "starobosanskoj vojsci kao prvorazrednoj europskoj sili" (podvukao A. Š.) (str. 37.); o "bosanskom maču (podvukao A. Š.) kojeg je preuzela gotovo cijela Evropa, pa čak i Engleska (sic!)" (str. 45.); o džepovima austrijskog cara punim zlatnika poradi kojih "neprijateljski vojnik koji bi ga ubio ne bi ostao razočaran da kod takve ličnosti nije našao ni pare" (str. 74.); o govedima koje Bosancima donosi pobjedu u bici kod Ostrogona (str. 75.); o "herojskom" vojevanju dječaka Eleza Demirovića (str. 298-301) i dr.

Imamović ne bi bio to što jest da i u ovoj knjizi po tko zna koji puta iznova ne odsanja san i o Velikoj Bosni, naravno s granicama od Une do Drine te od Save do mora (str. 39.), unutar kojih da su još u srednjem vijeku ulazili i prostori "od rijeke Cetine do rijeke Zrmanje poviš Zadra. Obala do Cetine je odranije bila bosanska. U sastav bosanske države je ušla i Dalmatinska Zagora te Kninska Krajina. Iza toga su se predali bogati samostalni dalmatinski gradovi Split, Trogir i Šibenik. Kruna tih uspjeha bilo je osvajanje Brača, Hvara i Korčule" (str. 40.). Imamovićev san o Velikoj Bosni ne prestaje s prethodnim, obzirom da se istinske granice Bosne, po njegovu sudu zapravo protežu "od današnjeg Sandžaka u Srbiji do Virovitice u Hrvatskoj, i od Šapca do mora" čime "je pojam Bosne postao mnogo širi od onog u srednjem vijeku (sic!)" (str. 67.). Koliko je Imamović opsjednut snom o Velikoj Bosni, naravno na račun hrvatskih prostora, vidi se i iz njegove konstatacije o "području današnje istočne Hrvatske. U tom slučaju došla bi u obzir Zagrebačka, Petrova i Trgovska gora, zatim Žumberačko gorje s poznatim rudarskim lokalitetima oko Samobora...".¹⁰ Imamoviću naravno nije jasno da su takvi stavovi, pogotovo kad se plasiraju u kontekstu oružane sile i u političkim okolnostima u kojima se Bosna i Hercegovina nalazi, izravna prijetnja miru na jugoistoku Europe. Očito iz posljednjeg rata Imamović nije izvukao ama baš nikakvu pouku. Koliko su u Imamovićevoj duši prisutni aveti rata najbolje je vidljivo iz njegova napada na Katoličku crkvu i Hrvate u Bosni i Hercegovini u sarajevskom Oslobođenju od 10. listopada 1999., u povodu povratka s restauracije kovčega s vjerojatnim kostima kralja Stipana Tomaševića (1461.-1463.) u obnovljeni franjevački samostan u Jajcu.

U kontekstu poimanja granica Bosne Imamović je razvio i priču o "vihoru bosanske zastave sa zlatnim ljiljanima" na "ratnoj bosanskoj floti" (str. 41.). Već je ranije ustvrdio da je Bosna pomorskom zemljom i vlastitom flotom postala još tijekom 10. stoljeća¹¹ (dakle kad joj ni spomena bilo nije). Kad je u pitanju "bosanska flota" i Bosna kao "pomorska sila" dovoljno je tek prisjetiti se suda kojeg je o tome još 1937. g. izrekao Marko Perojević: "Kao što se je Tvrtko bio obratio Dubrovčanima za nadzornika bosanskih gradova i posada, isto se je tako pobrinuo i za svoju mornaricu obrativši se

⁹ Ludovik THALLÓCZY, Povijest (banovine, grada i varoši) Jajca 1450-1527, Zagreb, 1916., 32.

¹⁰ Enver IMAMOVIĆ, Neki pogledi na problem rimske eksploatacije srebra u istočnoj Bosni. Prilozi Instituta za istoriju u Sarajevu, 28 (1999.) 51.

¹¹ Isti, Bosansko primorje od najstarijih vremena do propasti samostalne države 1463. Neum i Bosansko Primorje, 14.; isti, Korijeni Bosne i bosanstva, 319.

Mlečanima, da dozvole svome građaninu Nikoli Baseju, da stupi u njegovu službu kao admiral bosanske mornarice. I ako je to bilo protiv propisa, Republika je udovoljila Tvrtkovoj molbi, a kasnije mu prodala i jednu galiju" (podvukao A. Š.).¹² Slično se izrazio i Sima Ćirković: "U proleće 1383. bosanski kralj je preduzimao nove korake oko stvaranja svoje flote. U Veneciji je kupio jednu laku galiju (podvukao A. Š.), a zatim poručio da se izgrade još dve (podvukao A. Š.), i uzeo, uz pristanak venecijanske vlade, jednog mletačkog patricija za svoga admirala. Stvaranje pomorskih snaga i podizanje Svetog Mihaila, jednog novog grada blizu današnjeg Opuzena, poznatog više pod imenom Brštanik, pokazuje da je Bosna već tada imala pod svojom punom kontrolom donji tok Neretve (podvukao A. Š.)."¹³ Tako se u Imamovićevoj glavi od samo jedne galije i donjeg toka Neretve izrodila cijela bosanska flota pod "zlatnim ljiljanima" na hrvatskom Jadranu (str. 41.). Naravno to je tek jal pojedinih bošnjačkih prvaka i utjecajnih krugova kao i samog Envera Imamovića zbog neuspjelog osvajanja hrvatskih prostora u Bosni i Hercegovini kao i dijelova hrvatske jadranske obale na potezu od Zadra do Igala.¹⁴

Na kraju osvrta na Imamovićevu Historiju bosanske vojske ostaje samo pitanje hoće li Imamoviću identičan san o bosanskim granicama sanjati i bosanski (tj. bošnjačko-muslimanski) vojnik dok se bude nadahnjivao ovom knjigom ili će pak stupati stazama koje utire istinska Klio- Da li će mu učiteljem biti oni koji ga nazivaju mahnitim i jogunastim upravo onako kako je ne tako davno svoj vlastiti narod nazivao i jedan psihijatar-

Ante Škegro

Mustafa Imamović, *Historija Bošnjaka* (2. izd.; Sarajevo, 1998.) 635 str.

Kad netko nastoji pod svaku cijenu potaknuti rasplamsavanje nacionalne ideje-svijesti u obliku povijesnoga djela, a neovisno od povijesne istine, tada se više ne može govoriti o znanstvenom djelu. Imamović u "Historiji Bošnjaka" prije svega polazi od pretpostavke da je Bosna kao država bila "uobličena" još u IX. stoljeću, odnosno "da postoje sasvim utemeljeni dokazi da se Bosna kao država uobličila prije drugih južnoslavenskih ranofeudalnih država", dakle prije Hrvatske i Raške. Koji su to "utemeljeni dokazi" autor ne navodi, valjda zato jer u historijskoj znanosti ne postoje takvi dokazi. Ono pak što se pouzdano zna iz pisanih vrela jest to da se Bosna, tj. Bosona (kao oblast koja se sastoji iz dva grada Kater i Desnik) spominje prvi put kod Konstantina Porfirogeneta u X. stoljeću. Stoga dakle nema nikakvih pouzdanih izvora o Bosni kao "uobličenoj oblasti" prije X. stoljeća.

U uvodnom dijelu autor zato ne spominje ništa o postojećim arheološkim nalazima

¹² Marko PEROJEVIĆ, Kralj Stjepan Tvrtko I. Poviest hrvatskih zemalja Bosne i Hercegovine od najstarijih vremena do godine 1463., "Hrvatsko kulturno društvo 'Napredak'", Sarajevo, 1942., 324.

¹³ Sima ĆIRKOVIĆ, Istorija srednjovekovne Bosanske države, "Srpska književna zadruga", Beograd, 1964., 151.

¹⁴ Enver IMAMOVIĆ, Bosansko primorje od najstarijih vremena do propasti samostalne države, 5-18.